

Іващук О.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Розглянуто передумови та чинники формування конкурентного банківського середовища. Розкрито роль іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі. Доведено значимість конкуренції на ринку банківських послуг.

Ключові слова: конкурентне середовище, конкурентна позиція банку, конкурентна позиція банківських продуктів.

У сучасних умовах поглиблення міжнародних економічних відносин і активізації діяльності банківських установ зростає конкуренція між не лише українськими, а й зарубіжними банками, що позиціонують на ринку банківських послуг через надання дешевих фінансових ресурсів. І, як наслідок, суттєво знижується вартість банківських послуг, що негативно впливає на економічні показники ефективності діяльності вітчизняних банків, які змушені адаптуватися до змін на ринку. Саме тому питання забезпечення конкуренції у банківській діяльності залишаються *актуальними*, з позиції необхідності та своєчасності аналізу й оцінки.

Аналіз досліджень і публікацій із означеної проблематики показав, що дослідженню сутності конкуренції у банківській діяльності присвячені праці вітчизняних та іноземних учених, серед яких відзначимо роботи І. Ансоффа, Я. Гордона, Ф. Котлера, М. Портера, О. Лаврушина, І. Волощука, А. Гульчинського, О. Дзюблюка, С. Козьменка, А. Мороза, Ф. Шпиґа та ін. Разом із тим, дискусійними залишаються деякі аспекти забезпечення конкуренції на ринку банківських послуг.

Метою статті є дослідження передумов та чинників формування конкурентного банківського середовища.

Конкуренція – невід’ємний елемент ринкової економіки, тому до її характерних ознак відносимо: функціонування ринків із альтернативними, аналоговими можливостями; наявність множини покупців (продавців) товарів, послуг; почергове розроблення та впровадження використання нових продуктів із боку суб’єктів ринку. Конкуренція в банківській сфері – це динамічний процес суперництва банків та інших кредитно-фінансових інститутів, в якому вони намагаються забезпечити для себе надійність і стійкість, підтримати рівень ліквідності, зберегти позиціонування на ринку.

До чинників, що зумовили конкуренцію в банківському середовищі, належать:

- ✓ посилення інтеграційних процесів, що призводить до взаємопроникнення на ринки іноземних конкурентів, унаслідок чого загострюється суперництво з національними банками, з огляду на те, що іноземні банки привносять на ринок нові підходи до задоволення запитів клієнтів, нові банківські послуги;
- ✓ виникнення нових ринків капіталів, які трансформували традиційні системи вкладів;
- ✓ у результаті конкуренції національні банки стають багатофункціональними, створюючи відносини суперництва на внутрішньому ринку;
- ✓ диверсифікація банківських послуг;
- ✓ розвиток банківських технологій.

Відповідно до своєї сутності, конкуренція спрямована на виконання наступних функцій:

- ✓ регулюючої: зумовлює перелив капіталу і формування оптимальної структури економіки, сприяючи встановленню відповідності пропозиції банківських послуг із попитом на них як за кількістю, так і якістю;
- ✓ розподільчої: сприяє розподілу доходів, коли більшу частину прибутку отримує той, хто пропонує найконкурентоспроможніші послуги;
- ✓ стимулюючої: стимулює банки знижувати витрати і запроваджувати нові послуги для досягнення конкурентних переваг.

Враховуючи те, що учасниками фінансового ринку є не лише банківські структури, саме таке конкурентне середовище підштовхує їх до пошуку раціональних моделей поведінки на ринку з метою реалізації власних конкурентних переваг [3,16].

Відповідно, конкурентне середовище будемо розуміти як сукупність чинників, що спонукають банки до досягнення конкурентних переваг та збереження міцних позицій на ринку, своєю чергою, це приводить до розроблення стратегії банків, спрямованої на збереження або розширення клієнтської бази.

Стосовно конкуренції у банківській сфері, то виділяють такі поняття, як конкурентна позиція банків та конкурентна позиція банківських продуктів. Конкурентна позиція банку є економічною категорією, призначена для оцінки результатів і стратегічного планування діяльності банку, вказує на місце та рейтинг банку на ринках збуту відповідно до результатів його діяльності, на його переваги й недоліки порівняно з іншими банками і небанківськими інститутами, які оперують на цих самих ринках. Конкурент-

на позиція банківських продуктів – це їхня здатність бути реалізованими на ринку завдяки привабливішим кількісним характеристикам та виконанню нормативного стандарту обов'язкових параметрів.

В Україні формування об'єктивного конкурентного середовища супроводжується неоднорідністю регіонального розподілу банків та їх філій (рис. 1).

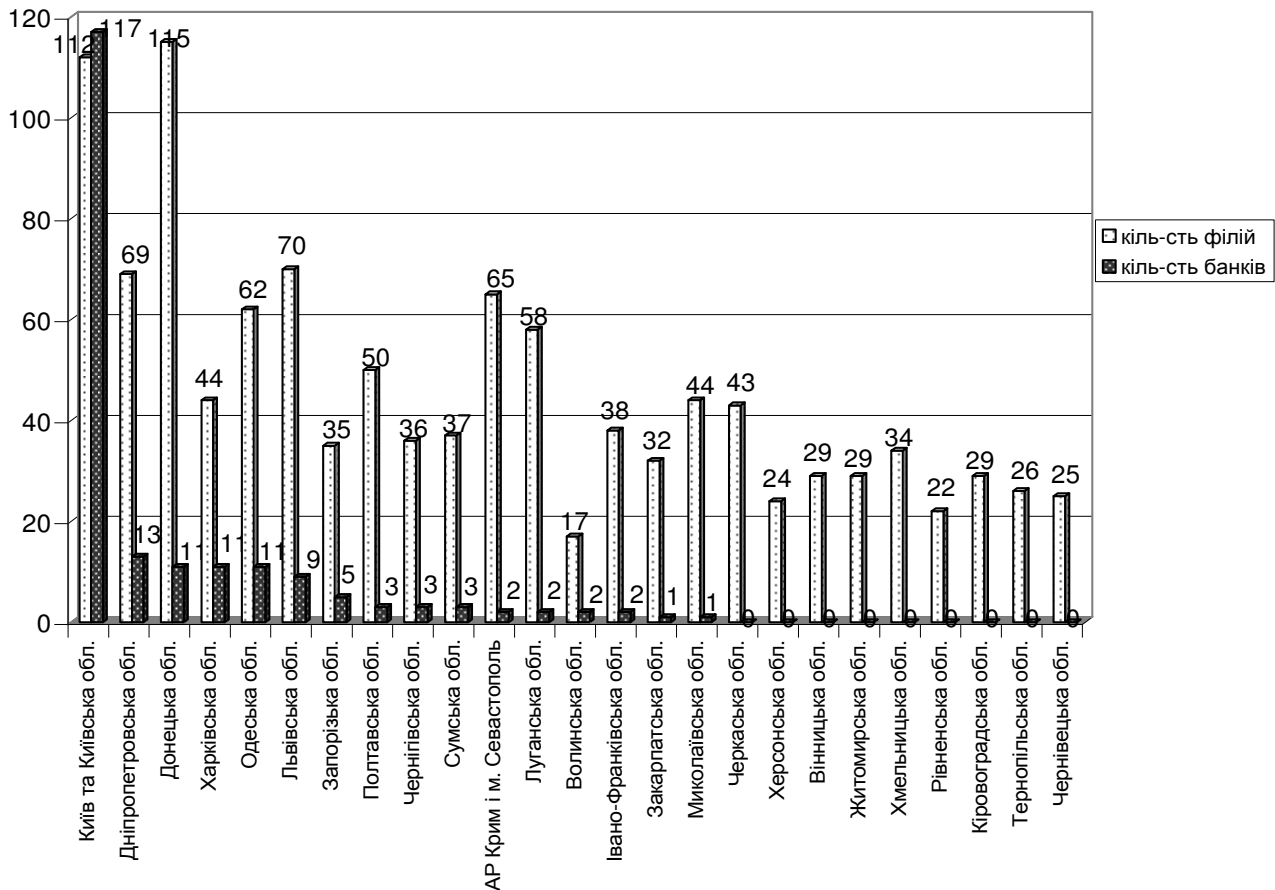

Рис. 1. Регіональний розподіл банківських структур в Україні [5].

Така тенденція територіального позиціонування банків впливає на якість послуг, наданих ними клієнтам, а відповідно й на заходи, спрямовані на розроблення стратегії залучення клієнтів.

Адже не можна порівнювати зусилля та вжиті заходи банків у Київській області (діють 117 банків та 112 філій) та в Тернопільській області (відповідно 26 філій і жодного власного банку), що створює нерівні умови для конкурентної боротьби (табл. 1). З іншого боку, доцільно вести мову про співвідношення кількості банків та філій із кількістю населення, яке проживає в даному регіоні. Наприклад, у тих самих областях проведено аналіз, який засвідчує неадекватність надання банківських послуг у різних регіонах.

Таблиця 1

**Співвідношення кількості банків та чисельності населення
в Україні та в областях**

	Населення, тис. осіб	Кількість бан- ків та філій	Кількість банків та філій на 100 тис. осіб
Україна	45982,94	198	0,43
Київська обл., м. Київ	4504,87	229	5,08
Тернопільська обл.	1089,30	26	2,39

Однією з форм конкуренції на ринку банківських послуг є конкуренція між вітчизняними та іноземними банками [6, 45]. Вітчизняні банки цілком обґрунтовано у майбутньому страждатимуть від експансії іноземних банків в Україні, які є досвідченими конкурентами, зважаючи на високу якість обслуговування та великий набір банківських послуг. Разом із тим, іноземні банки, опановуючи ринки, пропонують кредити за рівних цінових умов, але на триваліший термін. Проте саме присутність іноземних банків в Україні, забезпечення діяльності їх філій, а відповідно й підвищення конкурентного середовища в банківському секторі були умовою вступу нашої держави до Світової організації торгівлі, а тепер, відповідно, і до Європейського Союзу. За результатами досліджень питома вага іноземних банків у загальних активах банківської системи має вагомий вплив на розширення кредитного портфеля. За станом на 01. 01. 2010 р. в Україні діє 51 банк із іноземним капіталом, із яких 18 – зі 100-відсотковою часткою [5]. Найбільшу частку в загальній сумі іноземного капіталу становить капітал Австрії (20,3%), Кіпру (20,3%), Франції (12,5%), Росії (9,7%), Нідерландів (8,2%), Польщі (7,9%), Швеції (6,1%) [8, 56].

Безумовно, попри всі загрози, залучення іноземного капіталу матиме і позитивні наслідки, адже без додаткових ресурсів неможливе економічне зростання в країні.

Тому «здорово» конкуренція є необхідною, бо без неї ринок породжує монополізацію його сегментів, а конкуренція, навпаки, підвищує мобілізаційні можливості банків і здатність адаптуватися до нових умов. У результаті формується низка банків, які не витримують конкурентної боротьби й відчувають дефіцит ліквідності. Саме вони змушені, втративши конкурентні позиції, припинити діяльність або застосувати різні форми реорганізації, через злиття або приєднання для розв'язання проблем капіталізації, пов'язаних із недостатньою адекватністю капіталів банків до розміру їх активів. Відповідно, основна конкуренція відбувається за залу-

чення нових клієнтів та розширення бази кредитування, оскільки кредити є найдохіднішими активами, їхній обсяг зростає із кожним роком і тривав до середини 2008 р. (рис. 2).

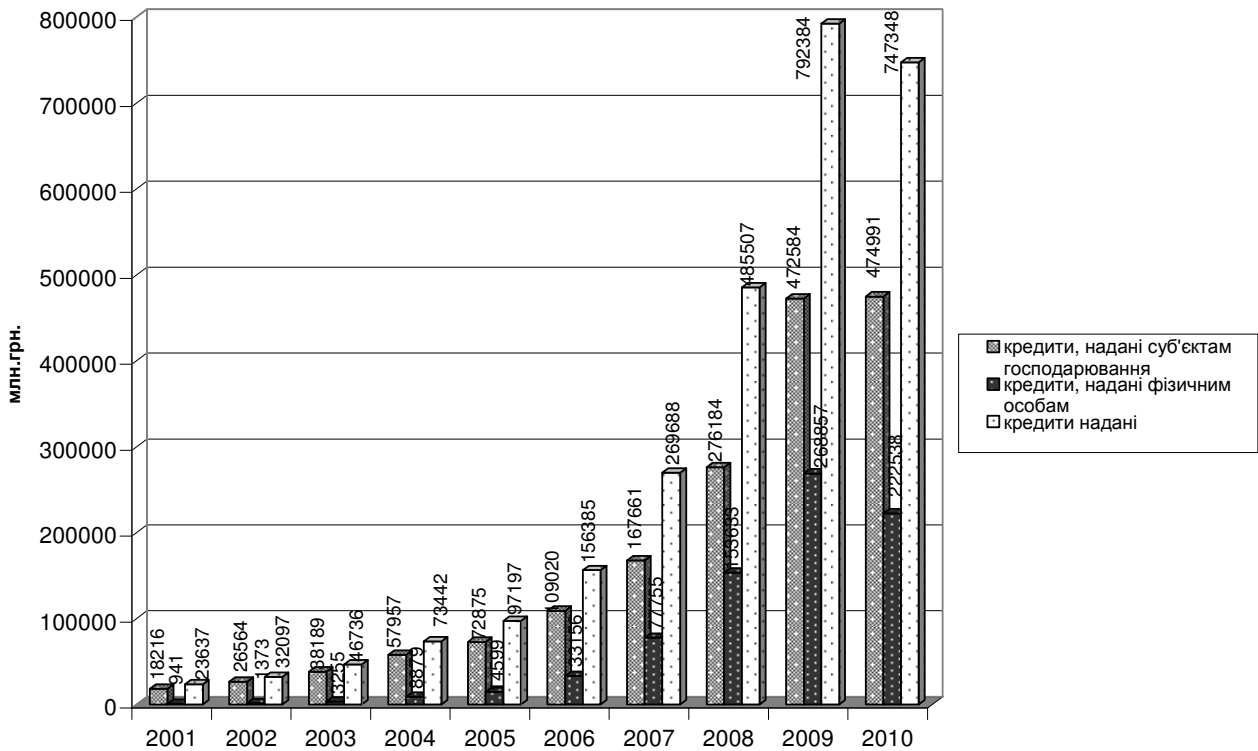

Рис. 2. Динаміка кредитів, що надали банки [5].

Проте вже з другої половини 2009 р., внаслідок впливу світової фінансової кризи, можна спостерігати різке зниження темпів приросту кредитів. Цікавим є той факт, що до середини 2008 р. темпи надання кредитів у іноземній валюті були значно вищими, ніж темпи наданих кредитів у національній валюті. Так, упродовж 2007 р. значне зростання попиту на кредитні ресурси в іноземній валюті з боку позичальників, у т. ч. фізичних осіб, зумовило активне залучення банками коштів за кордоном, у результаті чого обсяги кредитування фізичних осіб в іноземній валюті збільшилися.

Кредити, надані в іноземній валюті, збільшувалися переважно за рахунок їх нижчої вартості порівняно з кредитами у національній валюті. Причиною високих темпів зростання обсягів кредитів у іноземній валюті були нижчі процентні ставки, стабільність курсу долара США в Україні, що й обумовило підвищений попит на такі кредити, а це, своєю чергою, призвело до підвищення валютних ризиків. Вразливість банків до валютного ризику полягає і в тому, що значна кількість позичальників, які отримали кредит в іноземній валюті, не мають надходжень у цій самій валюті. Тому у зв'язку зі значним зростанням курсу долара США в них ви-

никли фінансові проблеми, через що позичальники не змогли погасити отримані кредити.

Обсяг наданих кредитів на початку 2009 р. скоротився внаслідок зменшення тимчасово вільних коштів банківських установ, реалізації керівництвом НБУ антиінфляційних заходів, що полягали у звуженні грошової маси, зокрема через підвищення вимог до рефінансування банківських установ, зростання вартості кредитних ресурсів, обмеження споживчого кредитування, в т. ч. через посилення вимог до резервування за цими операціями.

В умовах розгортання фінансової кризи подальше сповільнення темпів кредитування відбувалося через встановлення НБУ тимчасового обмеження на активні операції банківських установ із посиленням вимог щодо кредитування контрагентів, які не мають надходжень в іноземній валюті; необхідність акумулювати кошти для проведення розрахунків за зовнішніми запозиченнями; підвищення кредитних ризиків унаслідок погіршення кон'юнктури за галузями, що тривалий час були прибутковими і кредитоспроможними.

Оскільки конкурентне середовище спонукає банки до суперництва за залучення коштів юридичних та фізичних осіб, тому диверсифікація депозитних операцій, обсяг і якість залучених ресурсів є ще одним із чинників впливу на банківську ліквідність. Депозитна політика банку передбачає розроблення і планування заходів для збільшення ресурсної бази та підтримання необхідного рівня ліквідності, визначається пріоритетами при виборі бази клієнтів та сегментування ринку.

Із метою розширення ресурсної бази банки налаштовані на надання повного спектра послуг постійним і потенційним клієнтам. Конкуренція на депозитному ринку визначається пропозицією, тобто залежить від продавців, а ними можуть бути фізичні та юридичні особи, які продають вільні ресурси (рис. 3). Якщо при залученні коштів населення банк не може орієнтуватися на них як на основне джерело ресурсів, то на ринку депозитів підприємств він проводить власну ресурсну політику. Саме на депозитному ринку можна спостерігати цінову конкуренцію банків, однак порівняно з 2009 р. обсяги депозитів значно зменшилися. Зменшення обсягів залучених банками ресурсів на депозитному ринку зумовлено зниженням довіри клієнтів до вітчизняної банківської системи.

Для реагування на зміни на ринку банківських продуктів банки мають володіти прогнозною інформацією про засоби отримання дешевих і найбільш довготермінових ресурсів, оскільки залишки на розрахункових рахунках є важливою частиною ресурсної бази банку, а суперництво за вигідних клієнтів, які мають постійні великі залишки, відбувається на фоні конкуренції між банками. Головною перевагою в цій ситуації є надання кредитів за нижчою ставкою, ніж у конкурентів.

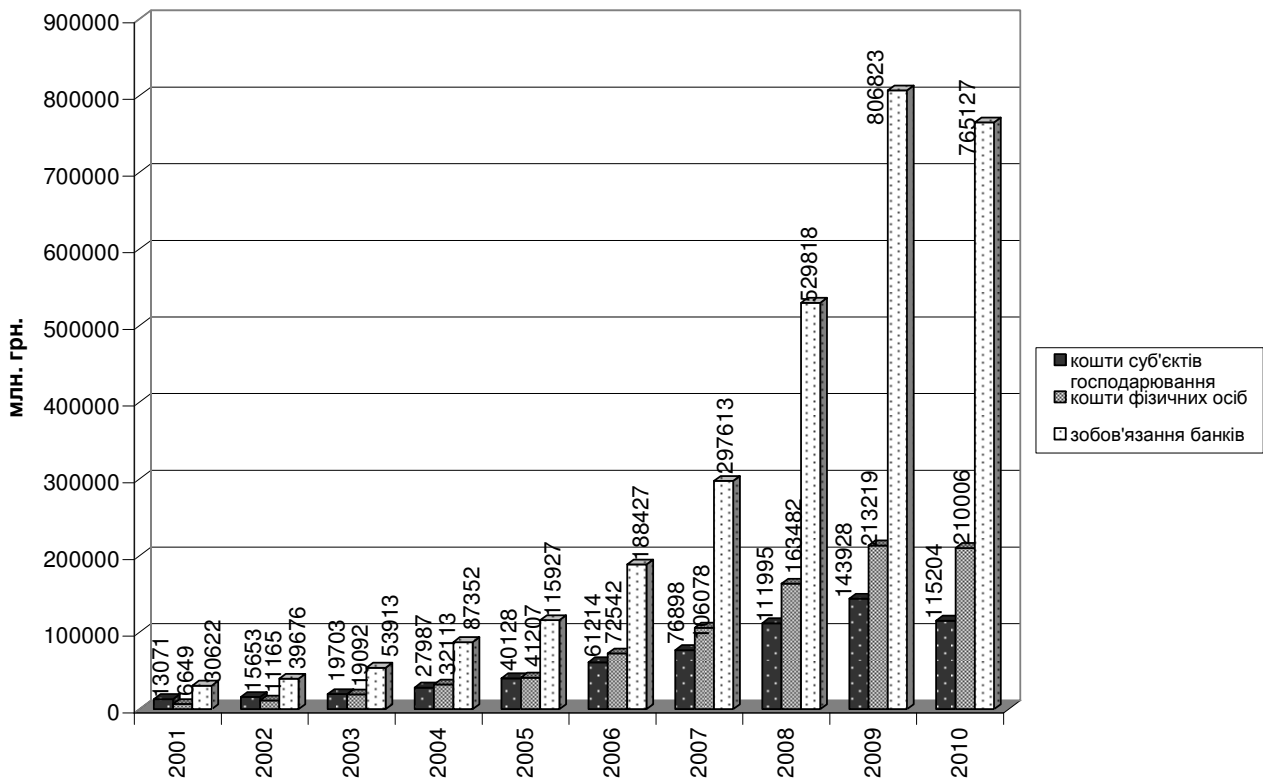

Рис. 3. Динаміка зобов'язань банків в Україні, коштів суб'єктів господарювання і вкладів фізичних осіб [6].

Для великих, стійких підприємств, які постійно використовують у своїй діяльності кредити, питання про зниження ставки має вирішальне значення при прийнятті рішення про переведення рахунків у той банк, який пропонує нижчі з них. Банк може знизити ставки на протипагу ринковим без втрати для своєї доходності або шляхом зменшення внутрішніх витрат, або залучення дешевих ресурсів. Проте на ринку ціна ресурсів визначається попитом і не може бути знижена для конкурентного банку. Інша справа, якщо банк не купує ресурси на ринку, а отримує їх від держави у вигляді обслуговування бюджетних рахунків. Чим більше таких рахунків у пасиві банку, тим конкурентноспроможніший він порівняно з іншими, що формує нерівні умови конкуренції. Тому для рівноправної конкуренції необхідно унеможливити або зменшити шанси отримання окремими банками конкурентних переваг за рахунок використання бюджетних коштів.

Нині для фінансових ринків України характерний дієвий розподіл між банками за рівнем доступу до ресурсів, тобто найбільші банки і банки, розташовані в основних фінансових центрах країни, можуть домовлятися про отримання великих міжбанківських кредитів або залучення інших коштів клієнтів. Використовуючи цю можливість для оптимізації власних витрат, банки забезпечують підтримання ліквідності управління

пасивами. Тобто, при видачі позики і залученні коштів у банк насамперед враховують вигідність та ризик операцій, а дисбаланс операцій, який виникає за термінами, покривають залученням додаткових коштів із фінансового ринку.

В умовах посилення кризових явищ значна частина середніх і малих банків, не маючи достатнього оперативного доступу до ресурсів фінансового ринку та окремих його сегментів (валютного, цінних паперів, ринку капіталів), вимушена в своїй діяльності покладатися на власні ресурси, тобто на збалансованість активно-пасивних операцій за термінами, на партнерську співпрацю з постійними клієнтами, оскільки позбавлені змоги залучити додаткові кошти з ринку в будь-який період та лімітовані в часі, відведеному на вирішення схожих ситуацій.

Для банків, не зорієнтованих у своїй діяльності на фінансовий ринок, проблеми з платежами є менш болючими. В цьому разі може виникати звичайний для їх операційної діяльності невеликий дефіцит ліквідності: складність при проведенні платежів через банки, які втратили свою ліквідність, а також повернення міжбанківських кредитів, виданих таким банкам. Ця категорія банківських структур для розв'язання можливих проблем із ліквідністю спроможна самостійно залучити достатню кількість клієнтів для обслуговування.

Незважаючи на відмінності у фінансових можливостях банків, їх позиціонуванні, запропоновано схему причинно-наслідкового ланцюга розвитку кризи, характерної для більшості з них (рис. 4).

Тобто, якщо проблеми дефіциту платіжних коштів перестають бути латентними (банк не використовує заготовленого для даної ситуації сценарію дій), події розвиваються доволі швидко. Наслідками можуть бути наступними: по-перше, для стримання і залучення позичених коштів банк починає нараховувати більші проценти, що значно збільшує його витрати; по-друге, поступово зменшується видача нових кредитів, що не тільки знижує доходи банку, а й погіршує якість його активів, оскільки проблемні кредити не зникають, і, як наслідок, їх частка в портфелі лише збільшується; по-третє, як наслідок двох перших – значне перевищення витрат над доходами, спроможне до закінчення року поглинути весь або більшу частину капіталу банку, що не тільки значно знизить його здатність захисту від ризиків, а й може призвести до подальшої ліквідації; по-четверте, паралельно з переліченими проблемами збільшується вплив коштів із депозитних рахунків клієнтів. І якщо це збільшення випереджатиме можливості банку за рахунок вивільнення коштів для оплати власних зобов'язань, розпочнеться криза платежів.

Рис. 4. Схема причинно-наслідкового ланцюга розвитку кризи в банку.

У випадку, якщо до цієї стадії банк не зможе вирівняти свій платіжний баланс або залучити достатньо коштів для покриття розриву ліквідності, очевидно, відбудеться ланцюгова реакція щодо зростання вимог до банку, з одночасним значним зменшенням будь-яких надходжень. Разом із тим, на стадії, коли є ще достатньо ліквідні активи і надійні клієнти, але криза вже неминуча, керівництво банку може активно виводити з нього кошти, що підсилює вже до того загострену ситуацію.

Найімовірнішим розвитком подій у майбутньому може бути або санація банку з боку сторонньої організації, або його ліквідація, тому що відновлення дієздатності банку практично нереальне.

Нині в Україні функціонувати банківським структурам дуже складно, оскільки нема стабільних умов для діяльності та існування надійних банків, на які слід орієнтуватися.

Із погляду впливу конкуренції на діяльність банків можна зробити висновок про те, що банківська конкуренція має ряд специфічних ознак,

які суттєво відрізняють її від конкуренції в промисловості або інших галузях національної економіки. До цих ознак належать такі:

- ✓ конкуренція в даному секторі економіки виникла пізніше, ніж в інших, однак для неї характерні різноманітність форм та інтенсивність розвитку;
- ✓ конкурентне середовище визначається напрямками банківської діяльності та сегментами фінансового ринку;
- ✓ внутрігалузева конкуренція є переважно показовою, що пов'язане з диференціацією банківського продукту;
- ✓ банківські послуги можуть взаємозамінюватися, але не мають конкурентоспроможних «зовнішніх» замін, саме тому міжгалузеву конкуренцію здійснюють тільки за допомогою переливу капіталу;
- ✓ у банківській діяльності нема захисних вхідних бар'єрів, що зумовлює інтенсивну конкуренцію;
- ✓ обмеження цінової конкуренції на банківському ринку потребує запровадження банківського менеджменту продукту;
- ✓ банківські ринки є ринками диференційованої олігополії, які надають широкі можливості для кооперації та узгодження ринкової політики кредитних інститутів.

Таким чином, вітчизняний банківський сектор потребує підтримки, яка б не обмежувала конкуренцію, а дала змогу підвищити конкурентоспроможність банків і забезпечити для них відповідний рівень ліквідності. У своїй діяльності банки мають утримувати надійну конкурентну позицію, для досягнення якої можливе застосування таких заходів: збільшити власний капітал шляхом злиття та приєднання банків; залучити нових інвесторів; удосконалити якість і технічне обслуговування клієнтів; розширити асортимент послуг, що їх надають; розширити канали збуту; використовувати сучасні способи просування послуг та стимулювання збуту, навчати персонал із продажу; створити (за потреби – вдосконалити) позитивний імідж банку, збільшивши кількість рекламних заходів й активізувавши роботу з громадськістю.

Pre-conditions and factors of forming of competition bank environment are considered in the article. The role of foreign capital is exposed in the domestic banking system. Meaningfulness of competition is well-proven at the market of bank services.

Keywords: *competition environment, competition position of bank, competition position of bank foods.*

Рассмотрены предпосылки и факторы формирования конкурентной банковской среды. Раскрыта роль иностранного капитала в отечествен-

ной банківської системи. Доказана значимість конкуренції на ринку банківських послуг.

Ключевые слова: конкурентная среда, конкурентная позиция банка, конкурентная позиция банковских продуктов.

Література

1. Закон України від 26 грудня 2002 р. № 380-IV «Про захист економічної конкуренції» (із змінами та доповненнями).
2. Барановський О. Іноземний капітал на ринках банківських послуг України, Росії та Білорусії / О. Барановський // Вісник НБУ. – 2007. – № 9. – С. 12–20.
3. Корнєєв В. Конкурентоспроможність банків України в умовах лібералізації ринків фінансових послуг / В. Корнєєв // Вісник НБУ. – 2007. – № 11. – С. 14–17.
4. Лобозинська С. Оцінка конкурентоспроможності банківської системи України / С. Лобозинська // Банківська справа. – 2009. – № 4. – С. 38–43.
5. Основні показники діяльності банків України // http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/dynamics.htm.
6. Паит И. Я. К вопросу формирования конкурентной стратегии коммерческого банка / И. Я. Паит // Деньги и кредит. – 2009. – № 11. – С. 44–47.
7. Тридід О. Аналіз конкурентної позиції банків у сучасних умовах ведення банківського бізнесу / О. Тридід, В. Вовк // Банківська справа. – 2009. – № 4. – С. 26–37.
8. Уманців Ю. Конкурентна політика на ринку банківських послуг у контексті глобалізації / Ю. Уманців // Банківська справа. – 2008. – № 5. – С. 55–71.
9. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р. А. Фатхутдинов. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 312 с.